

Микола СЛЮСАРЕВСЬКИЙ,
директор Інституту соціальної та політичної психології НАПН України,
член-кореспондент НАПН України

Яким є психологічний супровід процесів в Україні і що потрібно для його покращення

Якщо говорити про внесок Інституту соціальної та політичної психології НАПН України у вирішення питань психологічного супроводу трансформаційних процесів у суспільстві та освіті, то він полягає, по-перше, у відстеженні стану і динаміки суспільної свідомості, особливостей реагування громадської думки на реформи, що здійснюються або лише проголошуються і, залиша-

ючись на папері, породжують у суспільстві зрозуміле невдоволення. Під відстеженням стану і динаміки суспільної свідомості, звичайно, розуміємо не умоглядні висновки, а дослідження на репрезентативних вибірках. По-друге, внесок Інституту полягає у створенні теоретико-методологічного фундаменту як дослідження, так і супроводження суспільних змін.

Не маючи, на жаль, жодних цільових коштів на проведення масових опитувань, Інститут усе ж вишукує можливості і з року в рік проводить їх у рамках унікальних моніторингових циклів, що дають цілісне уявлення про стан справ у суспільстві та освіті. У систематизованому вигляді дані цих моніторингових за останні п'ять років відображено і прокоментовано в довідковому виданні «Соціальна ситуація в Україні: особливості відображення трансформаційних процесів у громадській думці (2014–2018)», яке ми підготували за однією з планових тем.

В Інституті розроблено низку практично зорієнтованих теорій, моделей і концепцій, що охоплюють такі питання, як:

- ✓ соціальна напруженість і протестний потенціал суспільства;
- ✓ налагодження в суспільстві соціальних діалогів;
- ✓ процеси зовнішньої і внутрішньої міграції;
- ✓ розвиток територіальних спільнот;
- ✓ адаптація спільноти до суспільних змін, зокрема пов'язаних з переживанням травматичного досвіду війни;
- ✓ громадська думка щодо стану і розвитку освіти;
- ✓ особистісне життєконструювання і керування ризиками (у т. ч. в ситуації взаємодії зі страхом смерті);
- ✓ відновлення психологічного здоров'я особистості, що зазнала психотравми;
- ✓ інформаційна поведінка дітей і дорослих в умовах глобалізації і гібридної війни;
- ✓ питання медіатравми, кіберсоціалізації та кібербулінгу тощо.

При цьому всі розроблені теорії, моделі та концепції містять технологічну складову (як правило, інноваційну), пропонують конкретний методичний інструментарій діяльності в означених напрямках і сферах.

По-третє, внесок Інституту в супроводження трансформаційних процесів полягає в безпосередній практичній участі у цих процесах, у донесенні отриманих даних і наукових розробок до споживача, якому вони адресуються.

Це й подання до органів державної влади інформаційно-аналітичних матеріалів, що готуються переважно за даними масових опитувань. Лише за останні п'ять років до Адміністрації, а тепер – Офісу Президента України, Верховної Ради, МОН України та інших органів влади подано 30 таких матеріалів загальним обсягом 29,6 друк. арк. А від початку 2000-х років Інститут подав органам державної влади близько 300 інформаційно-аналітичних матеріалів.

Це й методична допомога центральним органам державної влади. Так, науковці Інституту вже майже два роки систематично проводять (з використанням інтенсивних тренінгових технологій) навчання працівників апарату Конституційного Суду України, що має на меті підвищення рівня їхньої комунікативної компетентності, оволодіння навичками ефективного ділового спілкування як усередині в апараті, так і з громадянами, котрі звертаються до суду.

Це й масштабні експерименти всеукраїнського рівня, що проводяться в галузі освіти з метою відпрацювання алгоритмів запровадження розроблених технологій. Зокрема з такого гострого питання, як формування позитивної громадської думки стосовно планованого пере-

ходу до 12-річного терміну навчання у старшій школі, переходу, який унаслідок багатьох соціально і психологічно зумовлених причин, ще не розпочавшись, наражається на значний спротив і суспільства загалом, і самих освітян. Але ми довели: цей спротив за відповідних умов піддається подоланню. Як зазначалося в доповіді, у межах експерименту з даного питання досягнуто певних позитивних результатів. Їх наочно відображено на рисунку.

Однак попри наявні здобутки (тут я переходжу до проблемної частини виступу) наші можливості у супроводженні трансформаційних процесів в освіті, а тим паче в суспільстві загалом, наразі обмежені. Це слід чесно визнати. Вони обмежені як недостатньою державною підтримкою розвитку психологічної науки, так і відсутністю дієвих механізмів запровадження наших розробок і рекомендацій.

На нашу думку, комплекс цих питань можна вирішити шляхом розроблення та затвердження Кабінетом Міністрів Державної цільової програми розвитку психологічної науки в Україні на 2020–2025 рр. Програма має передбачати:

- ✓ з одного боку, інституційне, фінансове та матеріально-технічне забезпечення прискореного розвитку психологічних дисциплін, що мають пріоритетне значення для наукового супроводу суспільних та освітніх трансформацій;
- ✓ з другого – належні обсяги та розподіл фінансування на прикладні психологічні дослідження і розробки через профільні органи виконавчої влади (як і пропонувалося свого часу Комітетом з питань науки і освіти Верховної Ради), але з обов'язковим покладенням відповідальності за впровадження отриманих результатів на замовника, а не лише на виконавця.

Такі заходи покликані ліквідувати зокрема й очевидні структурні деформації в розвитку вітчизняної психологічної науки. Адже не секрет, що за роки незалежності в Україні практично зникли психологія праці, інженерна, авіаційна психологія тощо. Поки не вдарив грім – не розпочалася російсько-українська війна – майже не розвивалась і військова психологія.

Ще одна надзвичайної ваги проблема – підготовка психологічних кадрів. На жаль, від її вирішення фактично відлучені наукові установи Академії – через постійне урізування асигнувань на освітню діяльність. Але це не означає, що можемо миритися з таким становищем. Адже проблема набуває все більшої актуальності.

Унаслідок воєнних дій на сході України психологічної допомоги вже нині потребують десятки тисяч людей. А в найближчій перспективі, за прогнозами авторитетних зарубіжних фахівців, їх буде близько 5 мільйонів! При цьому за відсутності кваліфікованої психологічної допомоги тільки внаслідок їхньої тимчасової непрацездатності (не враховуючи коштів на лікування) держава втрачатиме приблизно 30 млрд грн. на рік.

Але хто надаватиме цю допомогу? Українська вища школа випускає, здавалось би, немало психологів (за першою і другою спеціальністю). Однак не випадає закривати очі на те, що з окремих закладів вищої освіти виходять, по суті, малограмотні, недоучені психологи, не готові до роботи ні у сфері психологічної науки, ні у сфері психологічної практики, що ми бачимо і в повсякденні, і щорічно на вступних іспитах до аспірантури.

Щось, зрозуміло, можна зробити, підвищуючи їхню кваліфікацію, надаючи їм відповідні методичні матеріали, що й робить Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи. Я високо ціную зусилля цього невеликого, але напрочуд продуктивного колективу. Але навіряд чи лише такі допоміжні заходи здатні докорінно змінити становище за відсутності у тих же шкільних психологів належної базової освіти.

На жаль, сьогодні в Україні дедалі більше процвітає так званий психологічний фельдшеризм (за дошкільним висловом видатного психолога Володимира Зінченка). Тому можна зрозуміти професійні організації психологів, які в соціальних мережах б'ють із цього приводу на сполох. Але в жодному разі не можна погодитися з їхніми рецептами лікування хвороби: з пропозиціями зменшити держзамовлення на підготовку психологічних кадрів. Це нагадує лікування хворого шляхом його умертвління. Бо насправді в Україні вчать психологів не лише інколи погано, а й недостатньо – тим паче для країни, що воює – кількість. У цьому переконце порівняння обсягів їх підготовки у нас і в розвинутих країнах.

Візьмімо як еталон Сполучені Штати Америки. У порівнювані роки (2014–2016) річний випуск психологів з дипломами бакалаврів, магістрів та спеціалістів в українських вищих навчальних закладах становив приблизно 14 осіб на 100 тис. населення. Тоді ж американські університети випускали щороку на таку ж само кількість населення до 45 бакалаврів та магістрів психології, тобто у 3,2 рази більше.

Порівняльні дані щодо обсягів підготовки психологічних кадрів у США і в Україні (за один рік, на 100 тис. населення)

Країна	Кількість випущених закладами вищої освіти бакалаврів і магістрів *	Кількість захищених дисертацій PhD / кандидата наук
США	45	2
Україна	14	0,4

* В Україні враховано також кількість осіб, що отримали диплом спеціаліста

Ще разючіша різниця спостерігається в обсязі підготовки за психологічними спеціальностями фахівців вищої кваліфікації: у США на 100 тис населення науковий ступінь PhD щорічно здобували у п'ять разів більше осіб, ніж захищали кандидатські дисертації в Україні. При цьому в Сполучених Штатах за психологічним фахом захищалося дисертацій істотно більше, ніж у галузях фізики, комп'ютерних наук та інформаційних технологій, математики і статистики, іноземних мов та лінгвістики тощо.

Слід зауважити також, що значний випуск психологів зі ступенем PhD сприяє у Сполучених Штатах передусім розвитку практичної психології, оскільки в цій сфері вони отримують найкращі шанси працевлаштування. Тоді як в Україні практична психологія, сфера психологічних послуг асоціюється

завичай із безступеневістю, квазінауковим аматорством. Принаймні саме такими практичними психологами і консультантами заповнений переважно національний телевізійний і радіий ефір.

До речі, дані про кількість дисертацій, які захищаються у США за різними галузями знань, становлять інтерес ще й тому, що не залишають каменя на камені від однієї з безглузких претензій до НАПН України з боку деяких членів Наукового комітету Національної ради України з питань розвитку науки і технологій. Їх обурює те, що в Україні дисертацій з педагогіки захищають набагато більше, ніж із фізики. Але ж, як бачимо, й у такій «відсталій» країні, як США, дисертацій з освітньої проблематики (аналог нашої педагогіки) теж удвічі більше, ніж у галузі фізики. Тобто маємо цілковитий абсурд: Академію звинувачують у тому, що Україна, виявляється, перебуває у світовому тренді захисту дисертацій з проблем освіти.

От би ще потрапити в цей тренд і психологам!

РОЗПОДІЛ ЗА РІЗНИМИ ГАЛУЗЯМИ ЗНАТЬ ОСІБ, ЩО ОТРИМАЛИ НАУКОВИЙ СТУПІНЬ (PhD) У США. 2014 рік

Галузі	Кількість осіб
освіта	10.920
психологія	6.634
фізика	5.800
комп'ютерні науки та інформаційні технології	1.982
математика і статистика	1.863
іноземні мови та лінгвістика	1.230
комунікації та журналістика	611

А для цього державне замовлення на підготовку психологічних кадрів потрібно не зменшувати, а збільшувати, але водночас оптимізувати його розміщення, віддаючи перевагу провідним університетам, до яких немає питань у плані якості навчання. А також повною мірою використовуючи освітні можливості наукових установ психологічного профілю, можливості фактично не задіяні.

Тому проектом постанови Загальних зборів за нашою пропозицією передбачено порушити перед МОН України питання щодо:

- ✓ поліпшення підготовки психологів у закладах вищої освіти, посилення вимогливості до надання ліцензій на підготовку фахівців за спеціальностями «Психологія» та «Соціальна робота»;
- ✓ поетапного збільшення обсягу державного замовлення на підготовку психологів за бакалаврськими, магістерськими та докторськими програмами, диференційованими відповідно до прогнозно визначеної потреби у психологічних кадрах для наукової та практичної роботи;

✓ розміщення істотної частини державного замовлення на підготовку психологічних кадрів за докторськими і магістерськими програмами у наукових установах психологічного профілю НАПН України;

✓ підготовки та підвищення кваліфікації українських психологів за кошти державного бюджету у провідних зарубіжних університетах, а також в Україні за участю зарубіжних викладачів.

Звичайно, є й інші проблеми, що стають на заваді нарощуванню нашого потенціалу сприяння трансформаційним процесам в українському суспільстві та освіті. Але всі вони так чи інакше залежать від вирішення проблеми психологічних кадрів. Тому її слід розглядати нині як пріоритетну.